

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΤΟ ΠΑΡΟΝ ΒΙΒΛΙΟ αποτελεί καρπό μιας μακράς διαδρομής ερευνητικού αναστοχασμού στον ψηφιακό μετασχηματισμό των οργανισμών και ιδιαίτερα στις θεσμικές, πολιτικές και κοινωνικές συνέπειές του. Η εργασία αυτή εδράζεται στην έρευνα που διεξήχθη στο πλαίσιο της εκπόνησης της διδακτορικής μου διατριβής, η οποία επικεντρώθηκε στην εμπειρική διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο ένας συγκεκριμένος οργανισμός, το Εθνικό Τυπογραφείο, διαπραγματεύεται τη μετάβασή του από την αναλογική στην ψηφιακή εποχή. Αυτή η εμπειρική έρευνα, που συγκροτεί το πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο του έργου, δεν αποτελεί απλή περιπτωσιολογική μελέτη, αλλά λειτουργεί ως εργαστήριο όπου οι θεωρητικές προτάσεις που αναπτύσσονται στα προηγούμενα τέσσερα κεφάλαια συναντούν την οργανωσιακή πραγματικότητα, δοκιμάζονται, επαληθεύονται και εμπλουτίζονται.

Η επιλογή της δομής του βιβλίου, τέσσερα θεωρητικά κεφάλαια που προηγούνται του εμπειρικού, δεν είναι τυχαία. Αντανακλά την πεποίθησή μου ότι η κατανόηση του ψηφιακού μετασχηματισμού απαιτεί πρώτα την κατασκευή ενός στέρεου θεωρητικού πλαισίου, το οποίο μπορεί να φωτίσει τις βαθύτερες δομικές αλλαγές που συντελούνται, πέρα από τον επιφανειακό τεχνολογικό εκσυγχρονισμό. Στα τέσσερα πρώτα κεφάλαια αναπτύσσεται συστηματικά μια θεωρία του ψηφιακού οργανισμού, εξετάζοντας διαδοχικά τη φύση του ψηφιακού μετασχηματισμού ως ιστορικής και οντολογικής μεταβολής (Κεφάλαιο 1), τις ειδικές μορφές που λαμβάνει αυτή η μεταβολή στον δημόσιο τομέα μέσω της ψηφιακής διακυβέρνησης (Κεφάλαιο 2), στις διατομεακές της εκφάνσεις στην οικονομία, στις επιχειρήσεις και στην εκπαίδευση (Κεφάλαιο 3), και την ευρωπαϊκή διάσταση ως πρότυπο υπερεθνικής θεσμικής ολοκλήρωσης μέσω της πληροφορίας (Κεφάλαιο 4).

Το πέμπτο κεφάλαιο, που βασίζεται στην εμπειρική έρευνα της διδακτορικής διατριβής, επιτελεί τριπλό ρόλο. Πρώτον, παρέχει συγκεκριμένη τεκμηρίωση των θεωρητικών προτάσεων που διατυπώνονται στα προη-

γούμενα κεφάλαια, δείχνοντας πώς οι αφηρημένες έννοιες του ψηφιακού ορθολογισμού, της αλγοριθμικής διακυβέρνησης και του πληροφοριακού οικοσυστήματος λαμβάνουν σάρκα και οστά στην καθημερινή λειτουργία ενός συγκεκριμένου οργανισμού. Δεύτερον, αποκαλύπτει τις εντάσεις, τις αμφισημίες και τις αντιφάσεις που χαρακτηρίζουν την πρακτική του ψηφιακού μετασχηματισμού – εντάσεις που δεν είναι ορατές στο θεωρητικό επίπεδο αλλά αναδύονται μόνο μέσα από την εθνογραφική παρατήρηση και την ανάλυση των οργανωσιακών πρακτικών. Τρίτον, αναδεικνύει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του Εθνικού Τυπογραφείου ως οργανισμού που βρίσκεται στο σημείο τομής κράτους και τεχνολογίας, εκεί όπου η κρατική κυριαρχία παίρνει υλική μορφή μέσω της παραγωγής του επίσημου νομικού κειμένου.

Η μεθοδολογική προσέγγιση της διδακτορικής έρευνας συνδύασε ποιοτικές τεχνικές συλλογής δεδομένων, ημιδομημένες συνεντεύξεις με στελέχη του οργανισμού, συμμετοχική παρατήρηση των εργασιακών διαδικασιών, και ανάλυση θεσμικών εγγράφων και τεχνικής τεκμηρίωσης, με ιστορική και γενεαλογική μελέτη με την οποία ανιχνεύονται οι μετατοπίσεις στη λογική λειτουργίας του οργανισμού από τη σύστασή του στον 19ο αιώνα έως σήμερα. Αυτή η διαχρονική προοπτική κατέστησε δυνατή την κατανόηση του ψηφιακού μετασχηματισμού όχι ως μεμονωμένου γεγονότος αλλά ως διαδικασίας που αλληλεπιδρά με μακροχρόνιες θεσμικές παραδόσεις, οργανωσιακές κουλτούρες και επαγγελματικές ταυτότητες.

Το Εθνικό Τυπογραφείο, ως αντικείμενο έρευνας, προσφέρει ένα μοναδικό πεδίο παρατήρησης για την κατανόηση του ψηφιακού μετασχηματισμού της δημόσιας διοίκησης. Δεν πρόκειται για έναν τυπικό οργανισμό παροχής υπηρεσιών, αλλά για τον φορέα που παράγει την ίδια την υλική υπόσταση του νόμου, τον μηχανισμό μέσω του οποίου η διοικητική πράξη μετατρέπεται σε δημόσιο κείμενο και αποκτά δεσμευτική ισχύ. Η μετάβαση από την τυπογραφική παραγωγή του Φύλλου της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως στην ψηφιακή του διάθεση συνεπάγεται όχι απλώς αλλαγή μέσου, αλλά θεμελιώδη μεταλλαγή στη φύση της νομικής δημοσιότητας, στους όρους πρόσβασης στο δίκαιο, και τελικά στη σχέση μεταξύ κράτους και πολίτη. Η έρευνα αποκάλυψε πώς ένας οργανισμός με ιστορία σχεδόν δύο αιώνων, με βαθιά ριζωμένες επαγγελματικές πρακτικές και ισχυρή θεσμική ταυτότητα, διαπραγματεύεται αυτή τη μετάβαση, διατηρώντας παράλληλα την εγγενή συντηρητικότητα που απαιτεί ο ρόλος του ως θεματοφύλακα της νομικής βεβαιότητας και της κρατικής μνήμης.

Η σύνδεση μεταξύ θεωρίας και εμπειρίας δεν είναι μονόδρομη. Ενώ τα θεωρητικά κεφάλαια παρέχουν το εννοιολογικό πλαίσιο για την ερμηνεία των εμπειρικών ευρημάτων, η εμπειρική έρευνα με τη σειρά της

τροφοδότησε και εξέλιξε τη θεωρητική σκέψη, αποκαλύπτοντας διαστάσεις του ψηφιακού μετασχηματισμού που δεν ήταν αρχικά ορατές. Για παράδειγμα, η παρατήρηση του τρόπου με τον οποίο οι επαγγελματίες του τυπογραφείου αντιλαμβάνονται την αλλαγή της τεχνολογικής τους βάσης, όχι ως απλή αντικατάσταση εργαλείων αλλά ως κρίση επαγγελματικής ταυτότητας, ενίσχυσε τη θεωρητική πρόταση περί του διπλού ανθρώπου - τεχνολογίας που αναπτύσσεται στο πρώτο κεφάλαιο. Ομοίως, η ανάλυση των πρακτικών διασφάλισης της αυθεντικότητας και της ακεραιότητας των ψηφιακών εγγράφων φώτισε τη θεωρητική συζήτηση περί αλγοριθμικής διακυβέρνησης και ψηφιακής διαφάνειας στο δεύτερο κεφάλαιο.

Η επιλογή να τοποθετήσω το εμπειρικό κεφάλαιο στο τέλος αντί στην αρχή του βιβλίου αντανακλά επίσης μια μεθοδολογική θέση: ότι η εμπειρική έρευνα δεν είναι αφετηρία αλλά προορισμός της θεωρητικής σκέψης, ο τόπος όπου οι θεωρητικές αφαιρέσεις επιστρέφουν στο έδαφος της πραγματικότητας για να δοκιμαστούν, να διευκρινιστούν και να εμπλουτιστούν. Η θεωρία χωρίς εμπειρική θεμελίωση κινδυνεύει να μείνει στείρα κατασκευή· η εμπειρία χωρίς θεωρητική διαμεσολάβηση διατρέχει τον κίνδυνο να παραμείνει αδιαφανής και θεωρητικά ανεξήγητη. Με το παρόν βιβλίο επιδιώκεται η σύνθεση αυτών των δύο διαστάσεων σε ένα ενιαίο ερμηνευτικό όλον.

Το εγχείρημα αυτό δεν θα ήταν δυνατό χωρίς τη γενναϊόδωρη συνεργασία των στελεχών και των εργαζομένων του Εθνικού Τυπογραφείου, οι οποίοι με εμπιστοσύνη μου παρείχαν πρόσβαση στις εργασιακές τους πραγματικότητες και μοιράστηκαν τις σκέψεις και τις ανησυχίες τους για το μέλλον του οργανισμού και του ρόλου τους σε αυτόν. Η εμπειρική έρευνα δεν θα είχε το βάθος και την πληρότητά της χωρίς τη διάθεσή τους να συμμετάσχουν σε αυτή τη διαδικασία αναστοχασμού.

Η φιλοδοξία σε αυτό το βιβλίο είναι διττή. Αφενός, επιδιώκεται η συμβολή στη θεωρητική κατανόηση του ψηφιακού μετασχηματισμού ως κρίσιμης διαδικασίας που επαναπροσδιορίζει τη φύση των σύγχρονων οργανισμών, δημόσιων και ιδιωτικών, αφετέρου υπάρχει η επιθυμία να προσφερθεί συγκεκριμένη εμπειρική γνώση για τον τρόπο με τον οποίο ένας κρίσιμος θεσμός του ελληνικού κράτους αντιμετωπίζει τις προκλήσεις και τις ευκαιρίες της ψηφιακής εποχής. Εάν με το έργο καταστεί εφικτό να φωτιστούν έστω και κάποιες πτυχές αυτής της διπλής διαδικασίας, θεωρητικής και πρακτικής, θα έχει επιτευχθεί ο σκοπός του.

Ο αναγνώστης που διαβάσει αυτό το βιβλίο καλείται να ακολουθήσει μια διαδρομή η οποία ξεκινά από τις θεωρητικές αφαιρέσεις και καταλήγει στην εμπειρική συγκεκριμένη, αλλά με τη συνείδηση ότι η θεωρία δεν

είναι εξωτερική προς την πράξη ούτε η εμπειρία είναι προθεωρητική. Και τα δύο συνδιαμορφώνονται σε μια διαλεκτική σχέση που επιχειρεί να συλλάβει την πολυπλοκότητα του ψηφιακού μετασχηματισμού ως ιστορικής διαδικασίας με βαθιές θεσμικές, κοινωνικές και πολιτικές συνέπειες για τον τρόπο με τον οποίο διοικούμαστε, εργαζόμαστε και συνυπάρχουμε στις κοινωνίες του 21ου αιώνα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΑΦΕΤΗΡΙΑ του παρόντος έργου εδράζεται στη διαπίστωση ότι οι κυρίαρχες αναλυτικές προσεγγίσεις περί οργανωσιακού μετασχηματισμού, όπως αυτές έχουν διαμορφωθεί στο πεδίο της κοινωνιολογίας των οργανισμών, της διοικητικής επιστήμης και της θεωρίας της διακυβέρνησης, παρουσιάζουν συστηματική αναλυτική ανεπάρκεια ενώπιον του φαινομένου της ψηφιακής μετάβασης. Τα θεωρητικά παραδείγματα που κυριάρχησαν από την εποχή του Weber έως τις νεοθεσμικές προσεγγίσεις των DiMaggio και Powell (1983), και περαιτέρω έως τις σύγχρονες θεωρίες οργανωσιακής μάθησης και καινοτομίας (Argyris & Schön, 1978· Nonaka & Takeuchi, 1995), αντιμετώπιζαν τον οργανισμό ως οντότητα που μετασχηματίζεται μέσω της ανθρώπινης δράσης, της θεσμικής αλλαγής ή της στρατηγικής προσαρμογής σε εξωγενείς πιέσεις. Εντούτοις, η ψηφιακή μετάβαση συνεπάγεται μια θεμελιακή μετατόπιση που δεν συλλαμβάνεται επαρκώς από τα υφιστάμενα ερμηνευτικά σχήματα, καθώς ο μετασχηματισμός δεν προέρχεται πρωτίστως από ανθρώπινη βούληση ή εξωτερικό περιβάλλον, αλλά από την ίδια την πληροφοριακή υπόσταση της οργανωσιακής πραγματικότητας.

Το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα που διατρέχει την παρούσα μελέτη αφορά τον τρόπο με τον οποίο ο ψηφιακός μετασχηματισμός μεταβάλλει την έννοια, τη λειτουργία και τη θεσμικότητα των οργανισμών στη σύγχρονη κοινωνία. Η διατύπωση του ερωτήματος απαιτεί εξαρχής εννοιολογική αποσαφήνιση, καθώς ο όρος «ψηφιακός μετασχηματισμός» έχει υποστεί σημασιολογική υποβάθμιση μέσω της υιοθέτησής του από τον διοικητικό και συμβουλευτικό λόγο, με τον οποίο συχνά ταυτίζεται με την απλή υιοθέτηση τεχνολογικών εργαλείων ή τον εκσυγχρονισμό πληροφοριακών συστημάτων (Vial, 2019). Αντιθέτως, η παρούσα ανάλυση προσεγγίζει τον ψηφιακό μετασχηματισμό ως ριζική αναδιαμόρφωση της οργανωσιακής οντολογίας, δηλαδή ως διαδικασία μέσω της οποίας ο οργανισμός μετατρέπεται από μηχανισμός εκτέλεσης προκαθορισμένων λειτουργιών σε πληροφοριακό οικοσύστημα που αυτορρυθμίζεται, αυτο-

αναπαράγεται και αυτονομιμοποιείται μέσω της συνεχούς επεξεργασίας δεδομένων.

Η σχέση μεταξύ τεχνολογικής και θεσμικής μεταβολής αποτελεί το πρώτο από τα ειδικότερα ερευνητικά ερωτήματα που εξετάζονται στη μελέτη, αναγνωρίζοντας ότι η κυρίαρχη διαίρεση μεταξύ τεχνολογικού ντετερμινισμού και κοινωνικού κονστρουκτιβισμού έχει οδηγήσει σε θεωρητικό αδιέξοδο. Ενώ οι ντετερμινιστικές προσεγγίσεις αποδίδουν στην τεχνολογία αυτόνομη αιτιώδη δύναμη επί των κοινωνικών σχέσεων (Winner, 1980), οι κονστρουκτιβιστικές ερμηνείες αντιμετωπίζουν την τεχνολογία ως προϊόν κοινωνικών διαπραγματεύσεων χωρίς εγγενή λογική (Bijker et al., 1987). Με την παρούσα θεωρητική πρόταση δεν γίνεται αποδεκτή η συγκεκριμένη διχοτόμηση και υιοθετείται, αντ' αυτής, μια σχεσιακή οντολογία εμπνευσμένη από τον Simondon (2017), σύμφωνα με την οποία η τεχνολογία και οι θεσμοί συναπαρτίζονται αμοιβαία μέσω διαδικασιών ατομικής και συλλογικής ατομοποίησης. Η ψηφιακή τεχνολογία δεν «επιβάλλεται» στους θεσμούς, ούτε απλώς «διαμορφώνεται» από αυτούς, αλλά συγκροτεί νέες μορφές θεσμικής πραγματικότητας μέσω της μετατροπής της πληροφορίας σε βασική μονάδα οργάνωσης και νομιμοποίησης.

Το ερώτημα της αναδιαμόρφωσης της λογικής εξουσίας, ευθύνης και λογοδοσίας μέσω του αλγορίθμου οδηγεί στην ανάγκη αναθεώρησης των κλασικών θεωριών γραφειοκρατίας και οργανωσιακού ελέγχου. Ο Weber (1978) είχε θεωρήσει τη γραφειοκρατία ως την πιο αποτελεσματική μορφή ορθολογικής οργάνωσης, βασισμένη στην ιεραρχία, στον γραπτό κανόνα και στην απρόσωπη εφαρμογή διαδικασιών. Εντούτοις, η ψηφιακή διακυβέρνηση εισάγει αυτό που μπορεί να οριστεί ως «αλγοριθμική ορθολογικότητα» (algorithmic rationality), μια μορφή οργανωσιακής λογικής στην οποία οι αποφάσεις λαμβάνονται όχι βάσει προϋπαρχόντων κανόνων αλλά μέσω του πραγματικού χρόνου επεξεργασίας δεδομένων και προγνωστικών μοντέλων (Kallinikos, 2006· Schauer, 2009). Όπως έχει επισημάνει ο Foucault (1991) στην ανάλυσή του περί κυβερνοτεχνολογίας, η εξουσία δεν ασκείται πλέον μέσω της άμεσης επιβολής αλλά μέσω της διαχείρισης πληθυσμών και περιβαλλόντων, πρακτική που στην ψηφιακή εποχή αποκτά πρωτοφανή ακρίβεια και διεξόδυση. Η ευθύνη, κατά συνέπεια, μετατοπίζεται από τον ατομικό φορέα αποφάσεων στο δίκτυο αλγοριθμικών λειτουργιών, δημιουργώντας αυτό που ο Power (1997) έχει αποκαλέσει «κοινωνία ελέγχου» (audit society), όπου η λογοδοσία μετατρέπεται σε συνεχή παρακολούθηση και αξιολόγηση μέσω μετρήσιμων δεικτών.

Η διαφοροποιημένη ενσωμάτωση του ψηφιακού ορθολογισμού στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα απαιτεί συγκριτική θεώρηση που ξεπερνά τις συμβατικές αναλύσεις περί New Public Management (Hood, 1991). Ενώ η

βιβλιογραφία έχει εστιάσει στη μετενέργεια ιδιωτικών διοικητικών πρακτικών στη δημόσια σφαίρα, η ψηφιακή μετάβαση παρουσιάζει μια πιο σύνθετη δυναμική, χάρη στην οποία και οι δύο τομείς υφίστανται ταυτόχρονη αναδόμηση υπό την επίδραση ενός κοινού πληροφοριακού παραδείγματος. Όπως υποστηρίζει ο Castells (2010), η δικτυωμένη κοινωνία δεν διακρίνει οντολογικά μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού, αλλά μεταξύ δικτυωμένων και μη δικτυωμένων οντοτήτων. Οι δημόσιοι οργανισμοί μετατρέπονται σε πλατφόρμες παροχής υπηρεσιών (Janowski, 2015), ενώ οι ιδιωτικές επιχειρήσεις αποκτούν διακυβερνητικά χαρακτηριστικά μέσω της διαχείρισης μαζικών δεδομένων και της ρύθμισης κοινωνικών συμπεριφορών (Zuboff, 2019).

Η ευρωπαϊκή ψηφιακή πολιτική εξετάζεται στην παρούσα μελέτη όχι ως απλό σύνολο μέτρων εκσυγχρονισμού, αλλά ως πρωτοποριακή μορφή θεσμικής ολοκλήρωσης που υπερβαίνει τα παραδοσιακά μοντέλα ευρωπαϊκής ενοποίησης. Ενώ η λειτουργιστική θεωρία της ολοκλήρωσης (Haas, 1958) και ο διακυβερνησιακός θεσμισμός (Moravcsik, 1998) εστίαζαν στην οικονομική και πολιτική σύγκλιση, η Ψηφιακή Πυξίδα 2030 και ο Δείκτης Ψηφιακής Οικονομίας και Κοινωνίας (Digital Economy and Society Index, DESI) αντιπροσωπεύουν μια νέα λογική ενοποίησης μέσω της κοινής πληροφοριακής υποδομής και της συγκλίνουσας ψηφιακής ικανότητας (European Commission, 2021). Αυτή η προσέγγιση συνάδει με τη θεωρία της «πληροφοριακής σφαίρας» του Floridi (2014), σύμφωνα με την οποία η σύγχρονη κοινωνία συγκροτείται όλο και περισσότερο ως ενιαίος χώρος πληροφορίας που υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα και τις παραδοσιακές θεσμικές διαχωρίσεις.

Το ερώτημα του ανθρώπινου ρόλου εντός του πληροφοριακού οργανισμού αποτελεί την κρίσιμότερη κριτική διάσταση της παρούσας ανάλυσης. Η ψηφιακή αυτοματοποίηση έχει οδηγήσει σε εκτεταμένες συζητήσεις περί «τέλους της εργασίας» (Rifkin, 1995) και «αλγοριθμικής διοίκησης» (Kellogg et al., 2020), οι οποίες συχνά υιοθετούν είτε τεchnοφοβική είτε τεchnοουτοπική στάση. Η παρούσα προσέγγιση αναζητεί μια τρίτη οδό, εμπνευσμένη από τη φαινομενολογική παράδοση του Heidegger (1977) και την κριτική του Ellul (1964) περί τεχνολογικής κοινωνίας, σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος παραμένει το υποκείμενο της θεσμικής νομιμοποίησης ακριβώς στον βαθμό που η τεχνολογία δεν μπορεί να αντικαταστήσει την πολιτική κρίση και την ηθική απόφαση. Όπως υποστηρίζει ο O'Neil (2016), οι αλγόριθμοι ενσωματώνουν ανθρώπινες προκαταλήψεις και επιλογές, ενώ η θεωρία του Latour (2005) περί δράστη-δικτύου υπογραμμίζει ότι η ανθρώπινη και μη ανθρώπινη δράση είναι αναπόσπαστα συνυφασμένες.

Η μεθοδολογική προσέγγιση του παρόντος έργου υιοθετεί θεωρητική - ερμηνευτική στάση, που συνθέτει πολλαπλά ερμηνευτικά παραδείγματα σε ενιαίο αναλυτικό πλαίσιο. Η εννοιολογική ανάλυση των θεμελιωδών όρων στηρίζεται στη φιλοσοφική παράδοση της εννοιολογικής διαλεύκανσης (conceptual clarification), όπως αυτή έχει αναπτυχθεί από τον Sartori (1970) στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών. Η συγκριτική θεώρηση δημόσιου και ιδιωτικού τομέα δεν ακολουθεί την παραδοσιακή συγκριτική μέθοδο με βάση περιπτωσιολογικές μελέτες, αλλά υιοθετεί την αναλυτική - συνθετική προσέγγιση που προτείνει ο Ragin (1987), επιδιώκοντας να εντοπίσει τις βαθύτερες δομικές ομοιότητες πέρα από τις φαινομενικές διαφορές. Η νεοθεσμική ερμηνεία αντλεί από την παράδοση των DiMaggio και Powell (1983) περί ισομορφισμού, αλλά επεκτείνεται προς την κατεύθυνση της «θεσμικής εργασίας» (institutional work), όπως την έχουν θεωρητικοποιήσει οι Lawrence και Suddaby (2006), αναγνωρίζοντας ότι οι θεσμοί δεν περιορίζουν τη δράση αλλά συγκροτούνται μέσω αυτής.

Στο μεθοδολογικό πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η εμπειρική διάσταση της ανάλυσης, η οποία εξετάζει το Εθνικό Τυπογραφείο ως προνομιακό εργαστήριο παρατήρησης του ψηφιακού μετασχηματισμού της κρατικής κυριαρχίας. Η επιλογή αυτού του εμπειρικού πεδίου δεν είναι τυχαία: το Εθνικό Τυπογραφείο αποτελεί τον κόμβο στον οποίο η κρατική βούληση παίρνει δεσμευτική μορφή μέσω της δημοσίευσης του Φύλλου Εφημερίδας της Κυβερνήσεως (ΦΕΚ), συνδυάζοντας θεσμική κυριαρχία, γραφειοκρατική τυπικότητα, τεχνική εξειδίκευση και ψηφιακές υποδομές. Η μετάβασή του από αναλογικό μηχανισμό παραγωγής νομικών κειμένων σε ψηφιακό οργανισμό διαχείρισης πληροφορίας αναδεικνύει με παραδειγματικό τρόπο τις εντάσεις, τις προκλήσεις και τα διακυβεύματα του ψηφιακού μετασχηματισμού σε έναν οργανισμό που βρίσκεται στην καρδιά της κρατικής λειτουργίας.

Η σύνθεση θεωριών που επιχειρείται με τη μελέτη απαντά στο αυξανόμενο αίτημα για θεωρητική ολοκλήρωση στις κοινωνικές επιστήμες (Eisenhardt & Graebner, 2007). Η κοινωνιολογία της οργάνωσης, όπως έχει διαμορφωθεί από τον Weber (1978) και εξελιχθεί μέσω της ανάλυσης των DiMaggio και Powell (1983) περί οργανωσιακών πεδίων, παρέχει το βασικό εννοιολογικό πλαίσιο για την κατανόηση της θεσμικής δομής των οργανισμών. Η θεωρία εξουσίας και διακυβέρνησης, βασισμένη στις αναλύσεις του Foucault (1991) περί κυβερνοτεχνολογίας και διευρυμένη από τους Rose (1999) και Power (1997) προς την κατεύθυνση της «προηγμένης φιλελεύθερης διακυβέρνησης», επιτρέπει την ερμηνεία των ψηφιακών μηχανισμών ελέγχου και αυτορρύθμισης. Η θεωρία της πληροφορίας και των δικτύων, όπως έχει εκπονηθεί από τον Castells (2010) στην κλασική του

τριλογία περί δικτυωμένης κοινωνίας και από τον Floridi (2014) στη φιλοσοφία της πληροφορίας, προσφέρει τα αναλυτικά εργαλεία για την κατανόηση της πληροφοριακής οντολογίας των σύγχρονων οργανισμών. Η φιλοσοφία της τεχνολογίας, ιδιαίτερα μέσω των έργων του Simondon (2017) περί τεχνικής οντολογίας και του Ellul (1964) περί τεχνολογικής κοινωνίας, παρέχει την κριτική διάσταση που επιτρέπει την ερμηνεία του ψηφιακού μετασχηματισμού όχι ως ουδέτερης τεχνικής εξέλιξης αλλά ως θεμελιακής μετατόπισης στη σχέση μεταξύ ανθρώπου, τεχνολογίας και κοινωνίας.

Ο στόχος αυτής της θεωρητικής σύνθεσης είναι η διατύπωση μιας νέας θεωρίας του «ψηφιακού οργανισμού», δηλαδή μιας μορφής θεσμικότητας που συγκροτείται μέσα από τα δεδομένα και τις αλγοριθμικές διαδικασίες. Αυτή η θεωρία αποσκοπεί στην υπέρβαση των παραδοσιακών διχοτομιών μεταξύ δομής και δράσης, τεχνολογίας και κοινωνίας, δημόσιου και ιδιωτικού, προτείνοντας αντ' αυτών μια σχεσιακή οντολογία, στην οποία οι οργανισμοί κατανοούνται ως πληροφοριακά οικοσυστήματα που αυτορρυθμίζονται μέσω της συνεχούς επεξεργασίας και ερμηνείας δεδομένων. Η θεωρία του ψηφιακού οργανισμού αναγνωρίζει ότι η πληροφορία δεν είναι απλώς πόρος που χρησιμοποιείται από τους οργανισμούς, αλλά το ίδιο το υπόστρωμα της οργανωσιακής ύπαρξης και νομιμοποίησης.

Στο παρόν έργο αναγνωρίζεται η ύπαρξη τεσσάρων θεμελιωδών επιστημονικών κενών που χαρακτηρίζουν την υφιστάμενη βιβλιογραφία και των οποίων επιδιώκεται η κάλυψη. Το εννοιολογικό κενό αφορά την τάση των περισσότερων μελετών να αντιμετωπίζουν τον ψηφιακό μετασχηματισμό ως τεχνική διαδικασία ψηφιοποίησης (digitization) ή ως στρατηγική καινοτομία προσανατολισμένη στην αύξηση της αποδοτικότητας (Bharadwaj et al., 2013· Matt et al., 2015), χωρίς να προχωρούν σε εννοιολόγηση του οργανισμού ως θεσμού πληροφορίας με δική του οντολογική ιδιαιτερότητα. Με αυτή την προσέγγιση αγνοείται το γεγονός ότι η ψηφιοποίηση δεν αποτελεί απλώς υιοθέτηση νέων εργαλείων, αλλά θεμελιακή αναδιαμόρφωση της οργανωσιακής υπόστασης.

Το θεσμικό κενό σχετίζεται με την απουσία θεωρητικού σχήματος που θα συνδέει οργανικά τη θεωρία διοίκησης οργανισμών με την ψηφιακή διακυβέρνηση και τις ευρωπαϊκές πολιτικές ψηφιακής σύγκλισης. Η βιβλιογραφία περί ψηφιακής διακυβέρνησης (digital government) (Gil-García et al., 2018) και ηλεκτρονικής διακυβέρνησης (e-governance) (Dunleavy et al., 2006) παραμένει σε μεγάλο βαθμό αποκομμένη από την κύρια θεωρία των οργανισμών, αντιμετωπίζοντας την ψηφιοποίηση του δημόσιου τομέα ως ιδιαίτερο φαινόμενο χωρίς ευρύτερες θεσμικές προεκτάσεις. Παράλληλα, οι μελέτες περί ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης (Schimmelfennig & Sedelmeier,

2005) σπανίως εξετάζουν την ψηφιακή διάσταση ως κρίσιμο πεδίο θεσμικής σύγκλισης. Στην παρούσα ανάλυση επιδιώκεται να γεφυρωθεί αυτή η θεωρητική απόσταση, αντιμετωπίζοντας τον ψηφιακό μετασχηματισμό ως διαδικασία που επαναπροσδιορίζει ταυτόχρονα τους μεμονωμένους οργανισμούς, τις εθνικές δημόσιες διοικήσεις και το ευρωπαϊκό θεσμικό πλαίσιο.

Το ανθρωπολογικό κενό αφορά την περιορισμένη θεωρητική προσοχή που έχει δοθεί στον τρόπο με τον οποίο η τεχνολογία μεταβάλλει τον άνθρωπο ως υποκείμενο γνώσης, λήψης αποφάσεων και ευθύνης εντός των οργανισμών. Ενώ υπάρχει εκτεταμένη βιβλιογραφία περί «ανθρώπινων πόρων» και «διαχείρισης ταλέντου» στην ψηφιακή εποχή (Kane et al., 2015), σπανίζουν οι θεωρητικές αναλύσεις που εξετάζουν την υπαρκτική και φαινομενολογική διάσταση της ανθρώπινης εμπειρίας μέσα σε έναν ψηφιοποιημένο οργανισμό. Η εργασία, η γνώση, η κρίση και η ευθύνη υφίστανται ριζική μεταμόρφωση όταν μεσολαβούνται από αλγόριθμους και δεδομένα, όμως αυτή η μετατόπιση παραμένει θεωρητικά υποεξεταζόμενη.

Το κριτικό κενό συνίσταται στην απουσία συστηματικής ανάλυσης του ψηφιακού ορθολογισμού ως μορφής εξουσίας και νέου τρόπου νομιμοποίησης. Ενώ οι κριτικές μελέτες περί επιτήρησης και ελέγχου (Lyon, 2001· van Dijck, 2013) έχουν αναδείξει τις δυνάμεις επιτήρησης που ενυπάρχουν στις ψηφιακές τεχνολογίες, λιγότερη προσοχή έχει δοθεί στην οργανωσιακή διάσταση του ψηφιακού ορθολογισμού ως μορφής θεσμικής λογικής. Η μετάβαση από τον γραφειοκρατικό κανόνα στο αλγοριθμικό δεδομένο συνεπάγεται θεμελιώδη αλλαγή στην ίδια την έννοια της θεσμικής ορθολογικότητας, μετατόπιση που απαιτεί κριτική θεωρητικοποίηση.

Η πρωτοτυπία και η επιστημονική συμβολή του παρόντος έργου εδράζονται σε έξι κρίσιμες θεωρητικές προτάσεις. Πρώτον, διατυπώνεται μια ολοκληρωμένη θεωρία του ψηφιακού οργανισμού που ερμηνεύει τους σύγχρονους οργανισμούς ως τεχνολογικές θεσμικές οντότητες, οι οποίες παράγουν, αποθηκεύουν και νομιμοποιούν τη δράση τους μέσω πληροφορίας. Αυτή η θεωρητικοποίηση υπερβαίνει τις υπάρχουσες προσεγγίσεις που αντιμετωπίζουν την πληροφορία ως εργαλείο ή πόρο, προβάλλοντας αντ' αυτού την άποψη ότι οι οργανισμοί συγκροτούνται οντολογικά μέσω της πληροφοριακής τους διάστασης.

Δεύτερον, εισάγεται και αναπτύσσεται η έννοια του ψηφιακού ορθολογισμού ως νέας μορφής οργανωσιακής λογικής που διαδέχεται και μετασχηματίζει τη βεμπεριανή γραφειοκρατική ορθολογικότητα. Τον ψηφιακό ορθολογισμό χαρακτηρίζει η μετάβαση από τον προκαθορισμένο κανόνα στην αλγοριθμική επεξεργασία δεδομένων, από την ιεραρχική απόφαση στην κατανεμημένη υπολογιστική διαδικασία και από τη γραφειο-

κρατική λογοδοσία στη συνεχή πληροφοριακή διαφάνεια. Αυτή η εννοιολόγηση συμβάλλει στην κατανόηση του ψηφιακού μετασχηματισμού όχι ως τεχνικής αλλαγής, αλλά ως θεμελιακής μεταβολής της λογικής της οργάνωσης.

Τρίτον, προτείνεται ένα ενιαίο θεωρητικό πλαίσιο που συνθέτει τη θεωρία της οργανωσιακής αλλαγής με εκείνη της θεσμικής διακυβέρνησης, επιδεικνύοντας ότι το ψηφιακό περιβάλλον μετασχηματίζει κοινά τον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα υπό μια κοινή πληροφοριακή λογική. Με αυτή την προσέγγιση αμφισβητείται η παραδοσιακή διχοτόμηση μεταξύ των δύο τομέων και προτείνεται η άποψη ότι η κρίσιμη διαφοροποίηση δεν βρίσκεται πλέον στη δημόσια έναντι της ιδιωτικής φύσης, αλλά στον βαθμό ψηφιακής ωριμότητας και ενσωμάτωσης του πληροφοριακού παραδείγματος.

Τέταρτον, με τη μελέτη προσφέρεται θεωρητικοποίηση της ευρωπαϊκής ψηφιακής ολοκλήρωσης ως νέου προτύπου θεσμικής ενοποίησης και πολιτικής νομιμοποίησης μέσω πληροφορίας. Η ανάλυση των ευρωπαϊκών πολιτικών, όπως της Ψηφιακής Πυξίδας 2030, του DESI και του προγράμματος Digital Europe, δεν αντιμετωπίζεται ως απλή καταγραφή μέτρων πολιτικής αλλά ως ερμηνεία μιας θεμελιακής μετατόπισης στη λογική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, στην οποία η σύγκλιση πλέον επιτυγχάνεται όχι μόνο μέσω οικονομικών και νομικών μηχανισμών αλλά μέσω κοινής πληροφοριακής υποδομής και ψηφιακής ικανότητας.

Πέμπτον, με το έργο επανεισάγεται η ανθρώπινη διάσταση στην ανάλυση του ψηφιακού μετασχηματισμού μέσω της διατύπωσης μιας πρότασης για ανθρωποκεντρική ψηφιακή ηθική που αποκαθιστά τη σχέση τεχνολογίας και ευθύνης. Αυτή η πρόταση δεν υιοθετεί την ουμανιστική ρητορική που συχνά συνοδεύει τις ψηφιακές πολιτικές, αλλά αναπτύσσει μια στέρεα θεωρητική βάση για την κατανόηση του ανθρώπου ως υποκειμένου που διατηρεί την ικανότητα πολιτικής κρίσης και ηθικής απόφασης ακόμη και εντός ενός αλγοριθμικά διαχειριζόμενου περιβάλλοντος.

Έκτον, με τη μελέτη παρέχεται εμπειρική τεκμηρίωση της θεωρίας του ψηφιακού οργανισμού μέσω της ανάλυσης του Εθνικού Τυπογραφείου ως εργαστηρίου ψηφιακής κυριαρχίας. Αυτή η εμπειρική προσέγγιση δεν αποτελεί απλή περιπτωσιολογική μελέτη, αλλά αναδεικνύει τον οργανισμό παραγωγής του κανόνα ως προνομιακό πεδίο παρατήρησης της σύγκρουσης μεταξύ αναλογικής θεσμικότητας και ψηφιακής λογικής. Με την ανάλυση των θεσμικών διαδικασιών, των οργανωσιακών πρακτικών, των επαγγελματικών ταυτοτήτων και των μετασχηματιστικών δυναμικών του Εθνικού Τυπογραφείου, στη μελέτη παρουσιάζεται πώς ένας οργανισμός που αποτελεί την υλική υποδομή της κρατικής κυριαρχίας διαπραγματεύε-

ται τη μετάβαση από τον τυπογραφικό στον ψηφιακό τρόπο παραγωγής νομιμότητας.

Η δομή του έργου αντανακλά αυτή τη θεωρητική φιλοδοξία μέσω πέντε κύριων κεφαλαίων που προχωρούν από το γενικό στο ειδικό, από την εννοιολογική θεμελίωση στην εμπειρική εφαρμογή, και από την οργανωσιακή ανάλυση στην ευρωπαϊκή προοπτική. Στο Κεφάλαιο 1 θεμελιώνεται η έννοια του ψηφιακού μετασχηματισμού ως ιστορική, οργανωσιακή και πολιτισμική μεταβολή, εξετάζοντας τη μετάβαση από την πληροφοριακή τεχνολογία στον ψηφιακό ορθολογισμό, την αναδιαμόρφωση του οργανισμού ως πληροφοριακού οικοσυστήματος, τη σχέση μεταξύ γνώσης, δεδομένων και εξουσίας, το δίπολο ανθρώπου - τεχνολογίας, και τη διατύπωση του θεωρητικού υποδείγματος του ψηφιακού οργανισμού.

Στο Κεφάλαιο 2 αναλύεται ο ψηφιακός μετασχηματισμός των δημόσιων θεσμών ως αναδιοργάνωση της θεσμικότητας και της εξουσίας, εξετάζοντας τους φορείς ψηφιακής διακυβέρνησης, τη μετάβαση από τον γραφειοκρατικό στον αλγοριθμικό θεσμό, τη διαφάνεια ως τεχνολογική και ηθική κατηγορία, την ψηφιακή δημόσια διοίκηση ως πεδίο αποτελεσματικότητας και νομιμοποίησης, και τις πολιτικές δεξιοτήτων και διοικητικής καινοτομίας. Με το Κεφάλαιο 3 παρουσιάζονται η διατομεακή δυναμική του ψηφιακού μετασχηματισμού στην οικονομία, οι επιχειρήσεις και η εκπαίδευση, και εξετάζονται η ψηφιακή οικονομία ως νέο παραγωγικό παράδειγμα, ο ψηφιακός μετασχηματισμός των επιχειρήσεων, η ψηφιακή εκπαίδευση και η κοινωνία της γνώσης, οι επιπτώσεις στην απασχόληση και στις δεξιότητες, και η επιχειρησιακή και παιδαγωγική διάσταση της τεχνολογικής μετάβασης.

Στο Κεφάλαιο 4 ερμηνεύεται η ευρωπαϊκή διάσταση του ψηφιακού μετασχηματισμού ως πρότυπο θεσμικής ολοκλήρωσης, ενώ εξετάζεται η ιστορική εξέλιξη από τη Λευκή Βίβλο Delors στη Στρατηγική της Λισαβόνας, στην Ευρώπη 2020 και την Ψηφιακή Πυξίδα 2030, στον DESI ως μηχανισμό αξιολόγησης και σύγκλισης, στην ψηφιακή κυριαρχία, στην ασφάλεια και στις αξίες της ΕΕ, και στη θεωρητικοποίηση της Ευρώπης ως θεσμικής κοινότητας της πληροφορίας.

Το Κεφάλαιο 5 λειτουργεί ως εμπειρικό εργαστήριο, όπου οι θεωρητικές προτάσεις του έργου συναντούν την οργανωσιακή πραγματικότητα. Εξετάζοντας το Εθνικό Τυπογραφείο ως εργαστήριο ψηφιακής κυριαρχίας, στο κεφάλαιο αναδεικνύονται η θεσμική γενεαλογία της τυπογραφικής κυριαρχίας, ο κύκλος ζωής του κανόνα από τη διοικητική απόφαση στο ΦΕΚ, οι επαγγελματικές ταυτότητες και η οργανωσιακή κουλτούρα, η αναλογική κληρονομιά σε ψηφιακό περιβάλλον, και ο ρόλος του οργανισμού ως θεματοφύλακα μνήμης και φορέα ψηφιακής πολιτιστικής κληρονομιάς. Η

ανάλυση δεν αποτελεί απλή περιγραφή ενός οργανισμού, αλλά παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο η κρατική κυριαρχία διαπραγματεύεται τη μετάβασή της από την αναλογική στην ψηφιακή μορφή, αναδεικνύοντας τις εντάσεις μεταξύ θεσμικής συνέχειας και τεχνολογικής καινοτομίας.

Στον επίλογο συντίθενται τα κρίσιμα συμπεράσματα της ανάλυσης και προτείνονται κατευθύνσεις για μελλοντική έρευνα, με επαναφορά στο κεντρικό επιχείρημα του έργου: ότι, δηλαδή, ο ψηφιακός μετασχηματισμός αποτελεί θεμελιακή μετατόπιση στην οντολογία των οργανισμών, μετατρέποντάς τους από μηχανισμούς εκτέλεσης σε πληροφοριακά οικοσυστήματα που παράγουν και αναπαράγουν τη θεσμικότητα μέσω δεδομένων.

Το παρόν έργο απευθύνεται σε ακαδημαϊκό αναγνωστικό κοινό στα πεδία της κοινωνιολογίας των οργανισμών, της διοικητικής επιστήμης, της πολιτικής επιστήμης, της δημόσιας διοίκησης και των ευρωπαϊκών σπουδών, καθώς και σε πολιτικούς και διοικητικούς φορείς που εμπλέκονται στον σχεδιασμό και στην υλοποίηση πολιτικών ψηφιακού μετασχηματισμού. Η φιλοδοξία του είναι να συμβάλει στη θεωρητική κατανόηση μιας κρίσιμης διαδικασίας που επαναπροσδιορίζει τη φύση των οργανισμών, των θεσμών και της κοινωνίας στον 21ο αιώνα, ενώ ταυτόχρονα παρέχει συγκεκριμένη εμπειρική τεκμηρίωση μέσω της ανάλυσης ενός οργανισμού που βρίσκεται στο επίκεντρο της σχέσης μεταξύ τεχνολογίας, κυριαρχίας και νομιμότητας.

1.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΨΗΦΙΑΚΟΥ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ

Η ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ του ψηφιακού μετασχηματισμού αντιμετωπίζει ουσιώδες μεθοδολογικό πρόβλημα που συνίσταται στην τάση της υφιστάμενης βιβλιογραφίας να αντιμετωπίζει το φαινόμενο είτε ως τεχνολογικό γεγονός με κοινωνικές επιπτώσεις είτε ως οργανωσιακή στρατηγική με τεχνολογικές προεκτάσεις, αδυνατώντας να συλλάβει την ενότητα μιας διαδικασίας που μεταβάλλει ταυτόχρονα τη φύση της τεχνολογίας, τη δομή του οργανισμού και την έννοια της θεσμικότητας. Με την παρούσα ανάλυση υποστηρίζεται ότι ο ψηφιακός μετασχηματισμός δεν συνιστά απλώς υιοθέτηση τεχνολογικών εργαλείων ή αναβάθμιση πληροφοριακών υποδομών, αλλά αναφέρεται σε θεμελιώδη αναδιαμόρφωση του τρόπου με τον οποίο οι οργανισμοί προσδιορίζουν τη λειτουργική τους ορθολογικότητα, νομιμοποιούν τις αποφάσεις τους και αναπαράγουν τη θεσμική τους ταυτότητα μέσα σε ένα περιβάλλον όπου η πληροφορία μεταβάλλεται από πόρο σε υπόστρωμα της ίδιας της οργανωσιακής ύπαρξης. Αυτή η μετάβαση από τον οργανισμό ως δομημένο σύστημα λειτουργιών προς τον οργανισμό ως πληροφοριακό οικοσύστημα αυτορρύθμισης και προσαρμογής συνεπάγεται ριζική επανεξέταση των εννοιολογικών κατηγοριών μέσω των οποίων η κοινωνιολογική θεωρία και η οργανωσιακή επιστήμη προσεγγίζουν τη σχέση μεταξύ τεχνολογίας, εξουσίας και θεσμικής αλλαγής. Το κεφάλαιο αυτό επιχειρεί να θεμελιώσει μια θεωρία του ψηφιακού μετασχηματισμού που αναγνωρίζει την ιστορική, οντολογική και πολιτική διάσταση της μεταβολής που συντελείται, αποφεύγοντας τόσο τον τεχνολογικό ντετερμινισμό όσο και τον κοινωνικό κονστρουκτιβισμό, και προτείνοντας μια ενοποιημένη προοπτική που κατανοεί τον ψηφιακό οργανισμό ως ιδιαίτερη μορφή θεσμικής ύπαρξης στην εποχή της πληροφορίας.

1.1. Από την πληροφοριακή τεχνολογία στον ψηφιακό ορθολογισμό

Η θεωρητική προσέγγιση του ψηφιακού μετασχηματισμού αντιμετωπίζει σήμερα ένα θεμελιώδες ερμηνευτικό πρόβλημα που υπερβαίνει κατά πολύ την τεχνολογική του διάσταση. Οι κυρίαρχες αναλύσεις που εντοπίζονται στη διεθνή βιβλιογραφία τείνουν να αντιμετωπίζουν το φαινόμενο είτε ως απλή διαδικασία ψηφιοποίησης υπαρχουσών λειτουργιών (Brennen & Kreiss, 2016) είτε ως στρατηγική καινοτομία προσανατολισμένη στην αύξηση της οργανωσιακής αποδοτικότητας (Vial, 2019), είτε ως τεχνολογικό άλμα που επιφέρει διαταραχή σε καθιερωμένα επιχειρηματικά μοντέλα (Westerman et al., 2014). Ωστόσο, μια τέτοια προσέγγιση αποτυγχάνει να συλλάβει την ουσιαστική φύση του ψηφιακού μετασχηματισμού ως ριζικής αναδιοργάνωσης της ίδιας της λογικής μέσω της οποίας οι οργανισμοί συγκροτούνται, λειτουργούν και νομιμοποιούνται ως θεσμικές οντότητες.

Η εννοιολογική ανεπάρκεια των τεχνοκρατικών προσεγγίσεων καθίσταται εμφανής όταν αναλογιστούμε ότι ο ψηφιακός μετασχηματισμός δεν αποτελεί απλώς την υιοθέτηση νέων τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών, αλλά συνιστά μια θεμελιώδη μετατόπιση στον τρόπο με τον οποίο η πληροφορία συλλέγεται, επεξεργάζεται, κωδικοποιείται και μετατρέπεται σε βάση λήψης αποφάσεων και άσκησης εξουσίας εντός των οργανωσιακών δομών. Όπως υποστηρίζει ο Kallinikos (2006) στη σημαντική του μελέτη για τις συνέπειες της ψηφιοποίησης στην οργανωσιακή γνώση, η τεχνολογία δεν αποτελεί εξωτερικό εργαλείο που εφαρμόζεται σε προϋπάρχοντες τρόπους λειτουργίας, αλλά διαμορφώνει εγγενώς τις κατηγορίες μέσω των οποίων η οργανωσιακή πραγματικότητα καθίσταται κατανοητή και διαχειρίσιμη. Η ψηφιακή τεχνολογία επιβάλλει μια συγκεκριμένη αρχιτεκτονική της πληροφορίας που μετασχηματίζει ταυτόχρονα τόσο το περιεχόμενο όσο και τη μορφή της οργανωσιακής γνώσης.

Η μετάβαση από την πληροφοριακή τεχνολογία ως εργαλειακή διάσταση στον ψηφιακό ορθολογισμό ως θεσμική λογική απαιτεί την κινητοποίηση εννοιολογικών πόρων που υπερβαίνουν τις συμβατικές θεωρίες της τεχνολογικής καινοτομίας. Στο σημείο αυτό καθίσταται αναγκαία η επιστροφή στη βεμπεριανή έννοια της ορθολογικοποίησης, όχι ως απλής αναφοράς στην ιστορία της κοινωνιολογικής σκέψης, αλλά ως ζώντος αναλυτικού εργαλείου, ικανού να φωτίσει τις σύγχρονες μετασχηματίσεις. Ο Weber (1978) είχε εντοπίσει στη γραφειοκρατία την κορύφωση της τυπικής ορθολογικότητας στη σύγχρονη εποχή, μια μορ-

φή οργάνωσης που βασιζόταν στην κωδικοποίηση κανόνων, στην ιεραρχική δομή εξουσίας, στην εξειδίκευση ρόλων και την αρχειοθέτηση γραπτών εγγράφων. Αυτή η γραφειοκρατική ορθολογικότητα συνέστηνε μια συγκεκριμένη σχέση μεταξύ γνώσης, εξουσίας και προβλεψιμότητας, που κατέστησε δυνατή τη θεσμική σταθερότητα των σύγχρονων οργανισμών.

Ωστόσο, ο ψηφιακός μετασχηματισμός σηματοδοτεί την εμφάνιση μιας νέας μορφής ορθολογικότητας που διαφοροποιείται ριζικά από τη γραφειοκρατική της προκατόχο, παρά το γεγονός ότι διατηρεί ορισμένες από τις δομικές της ιδιότητες. Αυτό που θα μπορούσε να αποκληθεί ψηφιακός ορθολογισμός χαρακτηρίζεται από τη μετατόπιση του άξονα της οργανωσιακής λειτουργίας από τον κανόνα στο δεδομένο, από τη διαδικασία στον αλγόριθμο, από το αρχείο στη βάση δεδομένων και από την ιεραρχική εντολή στην πληροφοριακή ροή (Leonardi & Vaast, 2017). Η ψηφιακή ορθολογικότητα δεν καταργεί την τυπική ορθολογικότητα του Weber, αλλά την αναδιαμορφώνει μέσω της εισαγωγής νέων μηχανισμών συλλογής, επεξεργασίας και κινητοποίησης της πληροφορίας, που μετατρέπουν τη λήψη αποφάσεων από διοικητική διαδικασία σε υπολογιστική πράξη.

Ο Foucault (1991), στην ανάλυσή του για τη διοικητικότητα, είχε ήδη επισημάνει τον τρόπο με τον οποίο οι σύγχρονες μορφές διακυβέρνησης βασίζονται όχι στην κυρίαρχη εξουσία αλλά στη διαχείριση πληθυσμών μέσω της συλλογής και επεξεργασίας πληροφοριών. Η ψηφιακή εποχή επεκτείνει αυτή τη λογική σε πρωτοφανή κλίμακα και ένταση. Οι οργανισμοί μετατρέπονται σε ζωντανά αποθετήρια δεδομένων που παράγουν συνεχώς πληροφορία για τη λειτουργία τους, τους πελάτες τους, το εξωτερικό τους περιβάλλον και τις εσωτερικές τους διαδικασίες. Αυτή η πληροφορία, μόλις κωδικοποιηθεί σε ψηφιακή μορφή, καθίσταται άμεσα επεξεργάσιμη, συγκρίσιμη, αποθηκεύσιμη και μεταφέρσιμη με τρόπους που ήταν αδιανόητοι στην εποχή του χαρτιού και του φυσικού αρχείου (Yoo et al., 2010).

Η αναλυτική σημασία αυτής της μετάβασης έγκειται στο γεγονός ότι η ψηφιακή πληροφορία δεν είναι απλώς πιο αποδοτική από την αναλογική· είναι οντολογικά διαφορετική. Όπως υποστηρίζει ο Floridi (2014) στη φιλοσοφία της πληροφορίας, η ψηφιοποίηση δημιουργεί μια νέα μορφή πραγματικότητας, αυτήν της σφαίρας πληροφορίας (infosphere), μέσα στην οποία οι οντότητες υφίστανται πρωτίστως ως πληροφοριακά σύνολα. Στο πλαίσιο των οργανισμών, αυτό σημαίνει ότι η οργανωσιακή πραγματικότητα αρχίζει να συγκροτείται όχι μέσω των φυσικών διαδικασιών και των ανθρώπινων αλληλεπιδράσεων που συμ-

βαίνουν εντός του φυσικού χώρου του οργανισμού, αλλά μέσω των ψηφιακών αναπαραστάσεων, των αλγορίθμων και των πληροφοριακών ροών που διαμεσολαβούν όλο και περισσότερο κάθε οργανωσιακή δραστηριότητα.

Η έννοια του ψηφιακού ορθολογισμού, όπως αναπτύσσεται εδώ, δεν αναφέρεται απλώς στην αυξημένη χρήση υπολογιστικών συστημάτων για την εκτέλεση οργανωσιακών λειτουργιών, αλλά στη διαμόρφωση μιας νέας επιστημικής βάσης για τη λήψη αποφάσεων και τη θεσμική νομιμοποίηση. Στο γραφειοκρατικό πρότυπο, η νομιμότητα της απόφασης εδραζόταν στη συμμόρφωση με καθιερωμένους κανόνες και διαδικασίες· στον ψηφιακό ορθολογισμό, η νομιμότητα απορρέει από τη συμφωνία με τα δεδομένα, από την ακρίβεια της μέτρησης, από την προβλεψιμότητα του αλγορίθμου και από τη διαφάνεια της πληροφοριακής ροής (Power, 1997). Αυτή η μετατόπιση έχει βαθιές συνέπειες για τον τρόπο με τον οποίο η οργανωσιακή εξουσία ασκείται και δικαιολογείται. Η απόφαση δεν στηρίζεται πλέον κυρίως στη διακριτική ευχέρεια του γραφειοκράτη που εφαρμόζει τον κανόνα, αλλά στην επεξεργασία μαζικών δεδομένων μέσω αλγοριθμικών διαδικασιών που παράγουν αποτελέσματα με αξιώσεις αντικειμενικότητας και επιστημονικής βεβαιότητας.

Οι Aneesh (2009) και Kitchin (2014) έχουν αναλύσει αυτή τη μετατόπιση υπό τον όρο «*algorocracy*» ή αλγοριθμική διακυβέρνηση, υποδεικνύοντας πώς οι αλγόριθμοι λειτουργούν ως νέοι θεσμοί που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά και κατευθύνουν τις επιλογές χωρίς να χρειάζεται η άμεση ανθρώπινη παρέμβαση. Στους σύγχρονους οργανισμούς, είτε δημόσιους είτε ιδιωτικούς, οι αλγόριθμοι λαμβάνουν αποφάσεις που κυμαίνονται από την κατανομή πόρων μέχρι την αξιολόγηση προσωπικού, από τη διαχείριση εφοδιαστικής αλυσίδας μέχρι την παροχή δημόσιων υπηρεσιών. Αυτή η αλγοριθμική διακυβέρνηση δεν είναι ουδέτερη τεχνικά· ενσωματώνει συγκεκριμένες αξίες, προτεραιότητες και μορφές γνώσης που διαμορφώνουν το πεδίο του δυνατού και του επιτρεπτού εντός του οργανισμού (O'Neil, 2016).

Η θεωρητική σύλληψη του ψηφιακού μετασχηματισμού ως μετάβασης από την πληροφοριακή τεχνολογία στον ψηφιακό ορθολογισμό επιτρέπει την κατανόηση του φαινομένου όχι ως τεχνολογικής αλλαγής αλλά ως θεσμικής μεταμόρφωσης. Η τεχνολογία παύει να είναι απλό μέσο και μετατρέπεται σε συστατικό στοιχείο της οργανωσιακής θεσμικότητας, διαμορφώνοντας τις δομές εξουσίας, τους μηχανισμούς νομιμοποίησης και τις μορφές ευθύνης που χαρακτηρίζουν τον σύγχρονο οργανισμό. Αυτή η προοπτική συνδέει τη θεωρία της τεχνολογίας

με τη νεοθεσμική κοινωνιολογία, δείχνοντας πώς οι ψηφιακές υποδομές δεν υποστηρίζουν απλώς τις οργανωσιακές διαδικασίες, αλλά διαμορφώνουν τη λογική μέσα στην οποία αυτές οι διαδικασίες αποκτούν νόημα και θεσμική αναγνωρισιμότητα (Scott, 2014). Ο ψηφιακός μετασχηματισμός συνιστά, από αυτή την άποψη, την εμφάνιση μιας νέας μορφής θεσμικής ορθολογικότητας που αναδιοργανώνει τη σχέση μεταξύ πληροφορίας, γνώσης και εξουσίας στο εσωτερικό του σύγχρονου οργανισμού.

Η ιστορική διάσταση αυτής της μετάβασης δεν πρέπει να υποτιμηθεί. Η γραφειοκρατία, όπως την ανέλυσε ο Weber, αποτέλεσε την οργανωσιακή απάντηση στις απαιτήσεις της βιομηχανικής εποχής για προβλεψιμότητα, συστηματοποίηση και συντονισμό σε μεγάλη κλίμακα. Ο ψηφιακός ορθολογισμός αποτελεί την οργανωσιακή απάντηση σε ένα διαφορετικό σύνολο ιστορικών συνθηκών: στην έκρηξη της πληροφορίας, στην επιτάχυνση των αλλαγών, στην παγκοσμιοποίηση των αγορών και των δικτύων, και στην ανάγκη για ευελιξία και προσαρμοστικότητα υπό συνθήκες υψηλής πολυπλοκότητας (Castells, 2010). Όπως η γραφειοκρατία δεν αποτέλεσε απλή τεχνολογική εξέλιξη αλλά νέα μορφή κοινωνικής οργάνωσης, έτσι και ο ψηφιακός ορθολογισμός σηματοδοτεί μια ριζική αναδιαμόρφωση του τρόπου με τον οποίο οι οργανισμοί συγκροτούνται ως θεσμικές οντότητες.

Η αναγνώριση αυτής της ιστορικής και θεσμικής διάστασης του ψηφιακού μετασχηματισμού απαιτεί την υπέρβαση των τεχνοκεντρικών προσεγγίσεων που κυριαρχούν στη βιβλιογραφία της διοίκησης επιχειρήσεων και των πληροφοριακών συστημάτων. Η πρόκληση που αντιμετωπίζει η κοινωνιολογική θεωρία είναι να αναπτύξει εννοιολογικά εργαλεία ικανά να συλλάβουν τον ψηφιακό μετασχηματισμό όχι ως εξωτερικό γεγονός που επηρεάζει τους οργανισμούς, αλλά ως εσωτερική αναδιαμόρφωση της οργανωσιακής θεσμικότητας. Αυτό προϋποθέτει μια ολοκληρωμένη θεωρητική προσέγγιση που συνδυάζει στοιχεία από τη θεωρία των οργανισμών, την κοινωνιολογία της τεχνολογίας, τη φιλοσοφία της πληροφορίας και τη μελέτη της εξουσίας και της διακυβέρνησης. Μόνο μέσω μιας τέτοιας διεπιστημονικής σύνθεσης καθίσταται δυνατή η κατανόηση του ψηφιακού μετασχηματισμού ως της εμφάνισης μιας νέας μορφής οργανωσιακής και θεσμικής λογικής που αναδιοργανώνει θεμελιωδώς τη σχέση μεταξύ πληροφορίας, εξουσίας και ανθρώπινης δράσης στη σύγχρονη κοινωνία.

1.2. Ο οργανισμός ως πληροφοριακό οικοσύστημα

Η σύγχρονη θεωρητική διερεύνηση του οργανισμού ως θεσμικής μορφής απαιτεί την υπέρβαση των κλασικών αναλυτικών σχημάτων που τον αντιλαμβάνονταν είτε ως μηχανιστική δομή ορθολογικού συντονισμού (Taylor, 1911) είτε ως γραφειοκρατικό σύστημα ιεραρχικής νομιμοποίησης (Weber, 1978). Οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις που κυριάρχησαν στον 20ό αιώνα προσανατολίζονταν πρωτίστως στη σχέση εξουσίας, ελέγχου και συμμόρφωσης, θεωρώντας τον οργανισμό ως χώρο θεσμοποιημένης εξάρτησης και προβλέψιμης συμπεριφοράς. Ωστόσο, η μετάβαση στη μετα-βιομηχανική εποχή και η επικράτηση του πληροφοριακού καπιταλισμού επιβάλλουν ριζική επαναθεώρηση των εννοιολογικών θεμελίων της οργανωσιακής ανάλυσης. Στο παρόν υποκεφάλαιο υποστηρίζεται ότι ο σύγχρονος οργανισμός συνιστά κατεξοχήν πληροφοριακό οικοσύστημα, δηλαδή μια θεσμική οντότητα της οποίας η υπόσταση, η λειτουργία και η νομιμοποίηση εδράζονται πρωταρχικά στη συλλογή, επεξεργασία, αποθήκευση και διανομή πληροφορίας, και όχι αποκλειστικά στην παραγωγή υλικών αγαθών ή την εκτέλεση τυποποιημένων διαδικασιών.

Η εννοιολογική αυτή μετατόπιση βρίσκει θεωρητική θεμελίωση στο έργο του Castells, ο οποίος διακρίνει την κοινωνία δικτύου από τις προηγούμενες μορφές κοινωνικής οργάνωσης, ακριβώς λόγω της κεντρικότητας που αποκτά η πληροφορία ως παραγωγικός πόρος και ως θεσμικό μέσο συντονισμού (Castells, 2010). Εντούτοις, ενώ ο Castells αναλύει τη δικτυακή λογική σε μακροκοινωνικό επίπεδο, η παρούσα προσέγγιση επικεντρώνεται στη μικροθεσμική διάσταση του φαινομένου, δηλαδή στον τρόπο με τον οποίο ο οργανισμός ως μονάδα ανάλυσης υφίσταται ποιοτική μεταλλαγή όταν η πληροφορία μεταβαίνει από το περιθώριο στον πυρήνα της οργανωσιακής ταυτότητας. Αυτή η μεταβολή δεν αφορά απλώς την υιοθέτηση νέων τεχνολογικών εργαλείων ή την ενσωμάτωση πληροφοριακών συστημάτων διοίκησης, αλλά συνιστά οντολογική μετάλλαξη της ίδιας της οργανωσιακής μορφής, η οποία παύει να είναι πρωτίστως τόπος συγκέντρωσης εργασίας και κεφαλαίου, και μεταστρέφεται σε τόπο συγκρότησης και κυκλοφορίας δεδομένων.

Η θεωρητική αυτή πρόταση συνομιλεί άμεσα με τη φιλοσοφία της πληροφορίας όπως αναπτύχθηκε από τον Floridi, ο οποίος υποστηρίζει ότι οι σύγχρονες κοινωνίες έχουν εισέλθει στην εποχή της σφαίρας πληροφορίας (infosphere), στην οποία οι πράκτορες δράσης δεν είναι πλέον απλώς βιολογικοί ή τεχνολογικοί αλλά πληροφοριακοί, και η